

ANG "MULT LIBINGANG-

Sinulat ni
MARIO GAT SALAMAT

SA gawing likuran ng nasunog na simbahan sa Sampalok, hanggang unang mga nang taon ng pamahalaang amerikano, ay marami pa ang nakádalaw sa kung tawagi'y lumang libingan ng bayang nasabi. Lumang libingan ang naging katawagán, palibhasa'y inilipat sa dulo ng dati'y tinatawag na Balikbalik ang pook na iniukol sa huling tirahan ng mga tao. Ang pook na itó ay nasa gawing kung tawagin ngayón ay Calabash Road. Ang dalawang libingang tinutukoy ay wala ngayón kapuwa.

Nang mga unang taón ng panahón ng mga amerikano, ang lumang libingan ay binúbuksán lamang kung dumarating ang kaarawan ng *todos los santos*. Mangyari pang di ang hindi nahihirapan ang mga may kamag-anakang nalilibing doon sa paghahawan ng mga ligaw na damóng naggugubat. Gayón man, ang libingan, pagdating ng kaarawan ng mga patáy ay nápapahalintulad sa isang palanas na nagiging pasyalan ng marami upang panoorin at hangaan ang katangian ng bawa't gayák na inilalagáy ng mga kamag-anak sa libingan ng kaniláng mga ninuno.

Ang naulit na libingan, libingang nasa likód ng simbhang nasunog, ay wala na ngayón ni bakás ng alaala; nguni't iya'y isang libingang nagkaroon ng pilás na dahon sa kasaysayan ng mga pangyayaring maláalamát; hindi maáaring limutin ng mga tubo sa Sampalok sapagka't iginálang at pinagkatakután.

Kung bakit pinagkatakután ay núnuyin natin ngayón.

Kalát na kalát ang paniwala ng marami na kung gabí, buhat sa orás ng mga káluluwá, ay may lumálabás doon. Kaya nga't pagkagát ng dilim sa lupa ay wala nang makapangahás na magdaán sa gawing malapit sa nasabing libingang luma. Iniuulat ng mga matatanda na noong panahón ng kastila ay may namatáy na isang sakristan samantalang hinihila ang lubid ng kampana sa pagtugtog ng *ánimas* o ika-8:00 ng gabí. Umano'y nakakita itó ng isang bultóng tila nasasaputan ng lambóng na maitim na maitim. Sa tabi ng bultó ay naglabasan namáng halos sabáy-sabay ang ilaw na tila gumuhit na paitaás, kahambing ng bulalakaw na sa halip na pababa lamang sa lupa ay pailanláng na paakyát namán sa langit. Ang balita ay lumaganap ng gayón na lamang at diyán na

nga nagsimula ang pagkatakot ng marami sa paniwalang may lumálabás sa libingang nabanggit.

Ang libingan sa likód-simbahan ay kulóng ng mga bakod na bató na lubháng malapad ang pagkawaga—pagka't pinaglibingán din; kung tawagin itó ay nitso. Ang kahangga, sa gawing likod ng bakod na bató ng libingan ay isáng malawak na masukal, na kung minsa'y pinagtatamnán ng tubó, nguni't sa kadalasa'y puno ng mga damó at talahib na lampás ulo ang tataas. Sa dakú-dakó roon ay may isá namáng tibagan ng bato na malimit ding nagsusukal at kung umuulán ay nagsisilbing palaisdaan ng mga tagaroon na kinahuhulihan, matapos limasin, ng mga isdáng martini-ko, dalág at kadalasa'y hito. Sa pagitan ng tibagang itó at ng lawak na yaón ay may nakatirik na isáng bahay na katamtaman ang laki, siim ang bubungán at bantóng silyar ang saligán sa buong paligid. Ang mayamang kastila na nagmay-ari sa bahay na itó ay nagpapatunay na may lumálabás nga sa libingang luma. Kaya't sila'y napilitang umalis at ini-

wang nakatiwangwang ang magandang bahay na yaón. Matagál na waláng nakapangahás na tumirá sa nasabing bahay hanggang sa ito'y unti-unting sinira ng panahón at naging itim na maláluntian ang kulay ng mga bató. Nang dakong huli, kung anó ang takot sa libingang luma ay gayon din ang naging takot sa bahay na nasa pagitan ng lawak at ng tibagan.

Sinasabing ang diumano'y lumálabás sa libingan ay sa bahay na yaón nanggagaling. Nakakaringig pa raw ng kaluskós ng malalaking tanikala na hila-hila ng isang taong ayon sa matyag ay naglalakad sa loob at labas ng bahay na nasabi. May mga hatinggabí pa umanóng may tanglaw na ilaw ang isá sa silid noon.

Nang minsang magkáhambugan ang mga binatang Sampalok, sa haráp ng isáng magandang dalagang may pábiyakán ng tubó, pagkatapos pag-usapan ang libingan at bahay na pinagkatakaku-

tán, ay buong pagmamalaking nasabi na siya'y nakahandang matulog isáng gabí sa bahay na diumano'y pinanggagalingan ng multóng napatutungo sa libingan. At kinuha pa raw ang kuwaltáng nasa bulsá at sinabing "ipinúpustá ko ang lahat ng itó". Ang hamon ay tinanggáp ng kaagaw ng binata sa dalagang may pábiyakan ng tubó.

Kinámakalawahán ay lumaganap ang balita na ang binatang mapangahás ay hindi makapanaog ng bahay. Nanginginig pa raw sa takot hanggang nang mga sandalíng yaón. Ang kanyang mga kaibigan, patí na ng kapustahang binata na kaagaw sa dalaga, sa halip na siya'y pagtawanán ay nagsidalaw at nagsipagdaláng-awa. Isinalaysáy ng binatang pangahás ang nangyari sa kanya. Ika-5:00 ng hapon pa lamang ay nagtungo na siya sa bahay na pinagkatakután. May baon siyang pagkain at nagdalá rin ng banig at kumot. Nang kumagát umanó ang dilim ay mapayapang kumain at humanda sa anumáng mangyayari. Naglakád-lakád daw muna siya, bago pagkuwa'y inilatag ang banig sa isáng sulok ng kabahayan. Nakatulog daw siya nang waláng anumáng nangyayari. Nguni't...nang maghahatinggabí na ay nagkaroon ng ilaw at lumitanag ang bahay. Tinangka niyang magbangon, datapwa't isáng tinig ang naringig niya, tinig na malamig at malalim, at galing sa siráng kisame ng bahay. *Ave María Purísima*, ang wika raw ng tinig. Nagsimula ang panlalaki ng kanyang ulo. Umulit ang tinig at iyón din ang sinabi. Pagkatapos ng ikatlong ulit ay may lumagpák sa kabahayan. Nang tingnan niya ay paá ng isáng tao ang nakatayo. Ang *Ave María Purísima* ay naringig niya uli. Lagapák na namán at naging dalawá na ang nakatayóng paá. Umulit uli ang tinig, at may nahulog na namán; ang dalawang

Patak Ng Luha...

Sa Araw ng mga Patay

*Sa puntod ng isang ulilang libingan
na wala ni kuros na palatandaan,
may isang babaing tila nagdarasal
ng taos sa puso at padaup-kamay.*

*Nang maka-ang-tanda'y hinawan ang puntod
luha'y tumutulo't hihimu-himutok
at nang mahawan na, tumayo't nagkuros
at saka pamuling tumawag sa Diyos.*

*Siya'y isa riyán sa maraming dukha
na di-makabili ng isang kandila...
Nguni't kung tuusin, sa libingang lupa'y
lalong tumitiim ang patak ng luha...*

PANIMDIM

Maynila, 1945